

VERONIKA KOLÁŘOVÁ
Matematicko-fyzikální fakulta
Univerzita Karlova
Ústav formální a aplikované lingvistiky, Praha
e-mail: kolarova@ufal.mff.cuni.cz
ORCID 0000-0001-5184-579X

VZTAH AFIRMATIVNÍ A NEGOVANÉ FORMY ADJEKTIV A SUBSTANTIV Z HLEDISKA JEJICH VALENCE¹

RELATION OF AFFIRMATIVE AND NEGATIVE FORMS OF ADJECTIVES AND NOUNS FROM THE POINT OF VIEW OF THEIR VALENCY

ABSTRACT: When treating valency of adjectives and nouns in a valency lexicon, it is necessary to decide whether their affirmative and negative forms can be captured in one entry, e.g. *(ne)závislý* ‘(in)dependent’ and *(ne)závislost* ‘(in)dependence’. There are two cases that would justify separate entries in the lexicon: first, a difference in meaning between an affirmative form and the corresponding negative form, e.g. *volnost* ‘freedom’ vs. *nevolnost* ‘indisposition’; second, a difference in their valency, cf. *dependent on* and *independent of*. With the focus on valency complementations expressed by a prepositional group, we show that the valency of negative forms of Czech adjectives and nouns in corpus data is, with few exceptions, the same as valency of the corresponding affirmative forms, e.g. *(ne)spokojený s čím* ‘(un)satisfied with sth’, *(ne)spokojenost s čím* ‘(dis)satisfaction with sth’. However, it often differs in frequency. When capturing valency of affirmative and negative forms in one entry in a lexicon, it is important to treat not only the most common cases but also less frequent negative forms and their valency (e.g. *nevděčný za něco* ‘ungrateful for sth’), as well as the opposite cases in which the frequency of a negative form and its valency considerably outnumbers the frequency of the corresponding affirmative form (e.g. *nepostradatelný pro někoho* ‘indispensable to sb’).

¹ Tento příspěvek vznikl za podpory grantového projektu Grantové agentury ČR s názvem „Valence neslovesných predikátů“ (GA19-16633S). Tato studie využívá jazykové zdroje a nástroje vyvinuté, uchovávané a distribuované v rámci projektu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR „Digitální výzkumná infrastruktura pro jazykové technologie, umění a humanitní vědy“ (LM2018101).

KEYWORDS: valency lexicon, negation, adjectives, nouns

KLÍČOVÁ SLOVA: valenční slovník, negace, adjektiva, substantiva

SŁOWA KLUCZOWE: słownik walencyjny, negacja, przymiotniki, rzeczowniki

1. Úvod

Při zpracování valence adjektiv a deadjektivních a deverbativních substantiv ve valenčním slovníku NomVallex² je třeba v jednom z prvních kroků rozhodnout, zda je možné afirmativní a negované formy daných slov zpracovat v jednom hesle, resp. lexému, např. *(ne)spokojený*, *(ne)spokojenost*, *(ne)zajímání se*, *(ne)zájem*, nebo zda jsou důvody pro vydělení dvou samostatných hesel, např. *volnost* ('svo-boda') a *nevolnost* ('nepříjemný tělesný stav'). V této práci zkoumáme předložkovou valenci negovaných forem vybraných adjektiv a substantiv; nejprve věnujeme pozornost možnostem tvoření negovaných forem deverbativních substantiv (srov. *nezajímání se o něco – nezám o něco*, ale *nevyzvání k čemu* vs. **nevýzva k čemu*; odd. 4.1) a poté srovnáváme předložkovou valenci u afirmativních a negovaných forem vybraných adjektiv a deadjektivních substantiv (např. *(ne)závislý na čem*, *(ne)závislost na čem*, ale *nevěrný komu s kým* vs. *věrný komu *s kým*; odd. 4.2). Naším cílem je zjistit, zda předložková valence českých negovaných a afirmativních forem není natolik odlišná, že by bylo třeba je ve slovníku zpracovat odděleně (jako například anglické *dependent on* a *independent of*). Zároveň identifikujeme problémy, které by při zachycení obou forem adjektiv nebo substantiv v jednom slovníkovém hesle mohly nastat (odd. 4.2 a 5).

Práce založené na korpusových datech, které si kladou podobné otázky z hlediska zachycení afirmativních a negovaných forem ve výkladových slovnících (Kováříková 2011; Kovářiková et al. 2012), ukazují, že zatímco téměř 99 % z vybraných slovesných lemmat se vyskytuje jak v afirmativní, tak v negované podobě, u adjektiv je to jen 48 % a u substantiv dokonce pouze 12 %. U adjektiv pak platí, že čím vyšší je jejich frekvence, tím vyšší je jejich pokrytí negovanými formami. U vysoce frekventovaných adjektiv by tedy podle těchto prací bylo možné uvažovat o zachycení jejich afirmativní a negované formy v jednom hesle, u méně frekventovaných adjektiv a u substantiv však nikoli. Zohledníme-li ovšem slovtvorné hledisko, je zřejmé, že možnost tvoření negovaných forem adjektiv a substantiv závisí i na jejich typu a významu (odd. 2 a 4.1).

² <https://ufal.mff.cuni.cz/nomvallex>

S pojmem valence pracujeme v teoretickém rámci Funkčního generativního popisu, který u sloves, substantiv i adjektiv rozlišuje aktanty, tj. Aktor (ACT), Patiens (PAT), Adresát (ADDR), Efekt (EFF) a Původ (ORIG), např. *něčí.ACT věrnost někomu.PAT*³, a volná doplnění, např. Účel (AIM), *určený k čemu.AIM*, blíže viz Panevová (1980; 1998; 2002; 2006). Opíráme se o korpusový materiál řady SYN Českého národního korpusu (ČNK; Křen et al. 2019), odd. 3.⁴

2. Negované formy sloves, adjektiv a substantiv – přehled

Tvoření negovaných forem sloves a některých dalších slovních druhů pomocí prefixu *ne-* bývá řazeno k modifikaci prefixací (Rusínová 2016; Sokolová et al. 1999). U adjektiv a substantiv vzniká podle Šimandla et al. (2016) teoretická otázka, zda se tvoří negací jejich kladné podoby (např. *nezávislý* ← *závislý*, *nezávislost* ← *závislost*), nebo sufixací z již negovaných základových slov (*nezáviset* → *nezávis-l-ý* → *nezávisl-ost*); rozhodnutí ve prospěch jedné z těchto možností je pak nezbytnou součástí grafického znázornění derivačních vztahů v elektronických derivačních databázích, pro češtinu např. v lexikální síti DeriNet (Ševčíková et al. 2016, s. 73).

U sloves se předpokládá, že negovat lze univerzálně všechna slovesa, nebo alespoň všechny jejich tvary (Rusínová, Osolsobě 2016; Pavlovič 2015, s. 1369; Štícha et al. 2013), což se projevuje i ve skutečnosti, že slovníky zpravidla uvádějí pouze jejich afirmativní formy. U adjektiv a substantiv je však situace složitější. Vedle samotné potenciality negace afirmativních tvarů je navíc třeba věnovat pozornost takovým adjektivům a substantivům začínajícím řetězcem *ne-*, k nimž afirmativní forma v současném jazyce neexistuje (tzv. negativa tantum, např. *nehorázný*), a dále negovaným formám, které se v jednom ze svých významů lexikalizovaly a v tomto jednotlivém významu dvojici s afirmativní formou netvoří, srov. (*ne*)*možný*₁ – (*ne*)*možnost*₁ (tj. (*ne*)existence možnosti, viz (1)) a *nemožný*₂ (neschopný) – *nemožnost*₂ (neschopnost, viz (2)). V neposlední řadě je třeba vydělit případy, kdy negativní i afirmativní forma sice existují, ale mají odlišný význam (srov. *mocný* vs. *nemocný*, *smyslný* vs. *nesmyslný*, *volnost* vs. *nevolnost*). Stranou našeho zájmu zůstávají okazionalní užití negovaných forem substantiv ve vylučovacích konstrukcích typu „*Zákaz – nezákaz, nalej!*“ (Pavlovič 2015), viz např. (3).

- (1) Jde o **nemožnost**₁ použití výtahu, který je mimo provoz.
- (2) Všem je to trapné, já se stydím, ale on dál přesvědčuje všechny o mé **nemožnosti**₂.
- (3) Žárliivost **nežárliivost**, věc má širší pozadí, abych tak řekl.

³ U kvantitativních substantiv připadá v úvahu také aktant Materiál (MAT), např. *poloprázdné balení léků.MAT*.

⁴ Všechny příklady uvedené v této studii pocházejí z korpusu SYNv8.

Adjektiva jsou podle odborné literatury (Pavlovič 2015, s. 1369; Šimandl et al. 2016) dalším slovním druhem s vysokým počtem negovaných forem; lze mezi nimi rozlišovat zejména (a) adjektiva kvalitativně klasifikační, např. *neznámý, nebezpečný, nešťastný, nepřátelský, neviditelný, nezdravý, nevšední*, a (b) adjektiva vyjadřující menší míru příznaku, např. *nevelký, nevysoký, necelý*. Detailnější dělení typů negovaných adjektiv podává Rechziegllová (1995), která kromě výše uvedených druhů vyděluje např. adjektiva kontextová, jejichž smysluplnost je úzce vázána na určitý specifický kontext (např. *nekanalizační, nemlékárenský*), a adjektiva, která jsou sice slovotvorně negativní, ale sémanticky pozitivní (např. *neproblematický, nebojácný a nezávadný*). Z deverbativních adjektiv se v negované podobě velmi často vyskytují adjektiva zakončená na *-elný* (např. *neovladatelný*; Karlík, Ziková 2016). Podílu negace na realizacích participiálních forem na *-cí* se věnovala Richterová (2017), možnost negace je také diskutována jako indikátor při rozlišení stavových a dějových participií (Caha 2016; srov. *Ten voják byl včera neoholen* vs. **Generál byl včera neoholen svým podřízeným*).

Pokud jde o možnost negace substantiv, záleží na jejich typu. Podle Štíchy et al. (2013) je tvoření negovaných forem substantiv omezené, přičemž se týká převážně substantiv abstraktních (např. *nepravda, neochota, nezájem*). Z abstraktních deverbativních substantiv negaci systematicky umožňují pouze jména zakončená sufixy *-ní/-tí* (tzv. kmenové deriváty; např. *neuklidit koupelnu – neuklizení koupelny*), na rozdíl od substantiv odvozených od sloves dalšími sufixy, včetně sufixu nulového (tzv. kořenové deriváty; srov. **neúklid koupelny*; Dvořák 2016a; Dvořák 2016b; Karlík 2019). Nejmenší pozornost byla dosud věnována negaci u deadjektivních substantiv (Veselá 2004).

Dosavadní poznatky více méně korespondují s lemmatizací sloves, adjektiv a substantiv v českých korpusech⁵. V ČNK jsou negativní tvary sloves a většiny adjektiv lemmatizovány jako afirmativní lemma, např. adjektivum *nezávislý* je lemmatizováno jako *závislý*, přičemž případná negace je zohledněna na 11. pozici morfologické značky (A pro afirmativ, N pro negaci; Osolobě 2014). Substantiva pak mají zvláštní lemma pro negované formy a zvláštní lemma pro afirmativní formy (např. dvě separátní lemmata *závislost* a *nezávislost*). V Pražském závislostním korpuse (PDT)⁶ mají kromě sloves společné lemma také afirmativní a negované formy některých adjektiv a substantiv (konkrétně substantiva na *-ní/-tí* a substantiva na *-ost*), přičemž negace je zohledněna v gramatému negace (Veselá 2004; Mikulová et al. 2005).

Valenční slovníky zachycující valenci českých adjektiv a substantiv se k problematice negovaných forem stavějí různým způsobem. PDT-Vallex⁷ (Hajič

⁵ K anotaci negace ve vybraných zahraničních korpusech viz Jimenez-Zafra et al. (2020).

⁶ LDC Catalog No.: LDC2006T01, <http://hdl.handle.net/11858/00-097C-0000-0001-B098-5>

⁷ <http://hdl.handle.net/11858/00-097C-0000-0023-4338-F>

et al. 2003), propojený s daty Pražského závislostního korpusu, zachycuje afirmativní a negované formy některých adjektiv a substantiv v jednom hesle, např. substantivum *nezávislost* je zpracováno pod heslem *závislost*, adjektivum *nepřístupný* pod heslem *přístupný*, ale např. i adjektivum *nezbytný* je zpracováno pod heslem pro afirmativní formu, tedy *zbytný*. *Slovník slovesných, substantivních a adjektivních vazeb a spojení* (Svozilová et al. 2005) uvádí afirmativní a negované formy adjektiv i substantiv jako samostatná hesla, např. *dostupný* a *nedostupný*, *jistota* a *nejjistota*, *souhlas* a *nesouhlas*. Valenční slovník NomVallex I. (Kolářová et al. 2020), zachycující valenci vybraných deverbativních substantiv, negované formy a jejich valenci nezohledňuje.

Z výše uvedeného přehledu vyplývá, že negované formy je možné očekávat nejen u velké části adjektiv, ale ve větší míře také u substantiv zakončených sufixy *-ní/-tí* a *-ost*. Zatímco u substantiv na *-ní/-tí* se – podobně jako u sloves – předpokládá paradigmatické tvoření negovaných forem, u adjektiv a u substantiv na *-ost* je v mnoha případech užívání konkrétních negovaných forem z pohledu rodilého mluvčího nejisté a pouze pohled do korpusu ukáže, zda (a s jakou frekvencí) se užívají, viz např. dle nás příznakové a co do frekvence také zcela ojedinělé doklady adjektiv *nehrdý*, *nenadšený* a *nenutný* v (4)–(6) a substantiv *nehrdost*, *nenadšenost* a *nenutnost* v (7)–(9).

- (4) V tom **nehrdém** zástupu v čele s Řeky dnes pochodují Portugalci, Irové a Španělé.
- (5) Z Lary nemůže být člověk **nenadšený**.
- (6) To je podle mého názoru naprosto **nenutné** a zbytečné vyhrocování situace.
- (7) A do toho ještě česká vlastnost – neněmeckost –, tedy nedůkladnost, nesystémovost, neloajálnost a **nehrdost** na práci.
- (8) Moje minulá **nenadšenost** ze snídaně byla naštěstí správně pochopena.
- (9) **Nenutnost** podbízet se permanentně voličům je to, proč některé vlády nacházejí odvahu k nepopulárním krokům.

3. Afirmativní a negované formy následované předložkou – korpusový materiál

Samotný výskyt negovaných forem (zkráceně N-forem) adjektiva nebo substantiva není zárukou, že se dané slovo v negované formě užívá také se stejnou valencí jako jeho afirmativní forma (A-forma). Valenční chování negovaných forem adjektiv a substantiv je tedy třeba ověřit v korpusových datech. V této práci se soustředíme na předložkovou valenci, přičemž v korpusových vyhledávkách se omezujeme na případy, kdy předložka bezprostředně následuje za zkoumaným

adjektivem nebo substantivem⁸. Naším cílem je zjistit, která adjektiva a substantiva se vyskytují se stejnou předložkou jak v A-formě, tak v N-formě, a naopak která adjektiva nebo substantiva se s určitou předložkou vyskytují jen v jedné z nich; zatímco první případ svědčí o stejné valenci, druhý případ by naznačoval, že se valence afirmativní a negované formy v určitých rysech liší (odd. 4).

Vzhledem k dosud známým možnostem tvoření negovaných forem u deverbativních substantiv (odd. 2) jsme se rozhodli v korpusových vyhledávkách zaměřených na substantiva (níže body (iii)–(v)) vyloučit kmenové deriváty, tj. substantiva na *-ní/-tí* (např. *(ne)souhlasení s*), a cíleně nevyhledávat ani afirmativní formy kořenových derivátů (např. *souhlas s*, *zájem o*). Vzorek negovaných forem substantiv (vyhledávka (v)) však – vedle deadjektivních a jiných substantiv – obsahuje i N-formy některých deverbativních kořenových derivátů. Abychom získali vzorek nejtypičtějších českých deadjektivních substantiv následovaných předložkou, omezili jsme vyhledávky afirmativních forem substantiv na jména zakončená řetězcí *-ost* nebo *-ota* (níže body (iii) a (iv)).

V korpusu SYNv8 jsme tedy provedli celkem dvě vyhledávky adjektiv (i)–(ii) a tři vyhledávky substantiv (iii)–(v) následovaných předložkou; ve všech vyhledávkách jsme získali seznam více než 10 000 dvojic adjektiva nebo substantiva s předložkou, kromě vyhledávky (iv), kde šlo o 3 279 dvojic. U všech vyhledávek jsme provedli frekvenční distribuci, přičemž u vyhledávek (i), (ii) a (iv) jsme se zaměřili na prvních 100 nejfrekventovanějších dvojic adjektiva nebo substantiva s předložkou, u vyhledávek (iii) a (v) pak na prvních 300 dvojic.

Přehled vyhledávek:

- (i) afirmativní forma libovolného adjektiva následovaná libovolnou předložkou;
- (ii) negovaná forma libovolného adjektiva následovaná libovolnou předložkou;
- (iii) substantivum zakončené řetězcem *-ost* následované libovolnou předložkou;
- (iv) substantivum zakončené řetězcem *-ota* následované libovolnou předložkou;
- (v) substantivum začínající řetězcem *ne-*, ale neobsahující řetězec *-ní* nebo *-tí*, následované libovolnou předložkou.

3.1. Vzorky adjektiv

Ve vyhledávkách afirmativních a negovaných forem adjektiv následovaných předložkou (výše vyhledávky (i) a (ii)) jsme identifikovali následující skupiny:

⁸ Zanedbáváme tedy případy, kdy se valence realizuje nalevo od zkoumaného adjektiva, např. *na něčem (ne)závislý*, stejně jako případy, kdy mezi substantivem a předložkovým vyjádřením PAT nebo ADDR stojí jiné valenční doplnění, např. genitivní vyjádření Aktora, např. *(ne)závislost této země.ACT na dodávkách.PAT plynu z Ruska*.

- (a) vysoce frekventovaná adjektiva, která se v obou seznamech v A-formě nebo v N-formě vyskytla v první stovce nejfrekventovanějších dvojic adjektiva s předložkou, např. *(ne)náročný na*, *(ne)vhodný k*, *(ne)úspěšný v*, *(ne)možný v*, *(ne)spojený s*, *(ne)typický pro*, *(ne)uvedený v*, nebo dokonce v první dvacítkě, konkrétně *(ne)závislý na*, *(ne)spokojený s*, *(ne)vhodný pro*, *(ne)související s*, *(ne)rovnatelný s*;
- (b) adjektiva, která se v obou celkových seznamech vyskytla jak v A-formě, tak v N-formě, ale jedna z těchto forem je preferovaná, zatímco druhá je sice možná, ale výrazně méně frekventovaná, např. preferovaná A-forma u adjektiv *vděčný za*, *zvyklý na*, a naopak preferovaná N-forma u adjektiva *nevěrný s*;
- (c) adjektiva, jejichž A-forma nebo N-forma se sice vyskytuje v první stovce nejfrekventovanějších dvojic adjektiva s předložkou, ale opačná forma se v celkovém seznamu buď vůbec nevyskytuje, nebo jen se zcela minimální frekvencí, např. vysoce frekventovaná adjektiva v A-formě označující výběr z nějaké množiny *další z / dobrý (nejlepší) z / jediný z / poslední z* apod., dále např. adjektiva *složený z*, *společný s*, *zvědavý na*, *bohatý na* a *hrdý na*, případně naopak N-forma s minimálním výskytem afirmativního protějšku *nepostradatelný pro*.

3.2. Vzorčky substantiv

S ohledem na obecný předpoklad, že negované formy se tvoří převážně od abstraktních substantiv (odd. 2), omezujeme se v níže uvedených vzorcích substantiv pouze na abstrakta, zatímco konkrétní (např. *nemovitost*) necháváme stranou:

- (a) A-formy deadjektivních substantiv zakončených na *-ost* (vycházející z výše uvedené vyhledávky (iii)): Zaměřujeme se na substantiva, k nimž je běžně doložena i N-forma, s možností rozvíti stejnou předložkovou skupinou, např. *zkušenost s / v*, *závislost na*, *odpovědnost za*, *činnost v / na*, *zodpovědnost za*, *možnost v / pro*, *spokojenost s*, *pozornost na / k*, *znalost o*, *přítomnost na*, *způsobilstvo k*, *spravedlnost v*, *trpělivost s*, *úspěšnost v*, *informovanost o*, *citlivost na*, *přesnost v*, *přípravenost na*, *náročnost na*, *schopnost na*, *opatrnost při*. Menší pozornost věnujeme substantivům, k nimž N-forma sice existuje, ale její výskyty jsou spíše okazionální, např. *(ne)souvislost*, *(ne)společnost*, *(ne)příležitost*, *(ne)návaznost*, *(ne)podobnost*, *(ne)pochybnost*, *(ne)součinnost*.
- (b) A-formy deadjektivních substantiv zakončených na *-ota* (vycházející z výše uvedené vyhledávky (iv)): Zaměřujeme se na několik substantiv, k nimž je běžně doložena i N-forma s možností rozvíti stejnou předložkovou skupinou, např. *(ne)jistota v*, *(ne)ochota k*, *(ne)jednota v*, a naopak stranou necháváme substantiva, která se v N-formě běžně neužívají, např. *hodnota*, *teplota*, *samota*.
- (c) N-formy deadjektivních substantiv, vycházející z výše uvedené vyhledávky (v); uvádíme u nich nejvýše první čtyři nejfrekventovanější předložky: *nezaměstnanost v / na / o / z*, *nespokojenost s / v*, *nezávislost na*, *nesrovnalost v / při / s*, *nepřesnost v / na*, *nejistota v / ohledně / na / z*, *nerovnost v / na / mezi*, *nejasnost*

v / ohledně, nečistota z / v / na / do, neporazitelnost v / na, nedbalost při / s, nemocnost v / z / na, nehodovost na / v, nevraživost mezi / vůči, nepřítomnost v / na, nestabilita v, nedůslednost v, neschopnost v, nepříjemnost s / v, neochota k, nevěra s / v, nemohoucnost v, nelibost nad, neopatrnost při, nepozornost v, nezbytnost pro, nečinnost v. U některých substantiv z dané vyhledávky netvoří řetězec *ne-* v současném jazyce záporku, ale součást kořene, např. *nehodovost, nemocnost, nevraživost*, u některých jiných se sice jedná o záporku, ale v současném jazyce k nim afirmativní forma neexistuje, např. *nesrovnalost* vs. **srovnalost*, případně existuje, ale je výrazně méně užívaná než N-forma, např. *nemohoucnost* vs. *mohoucnost, nezbytnost* vs. *zbytnost*.

- (d) N-formy deverbativních kořenových derivátů, vycházející z výše uvedené vyhledávky (v): *nesouhlas s, neúspěch v, nezáměr o, neshoda s, nedůvěra k / v, neúcta k a neúčast na*. U některých substantiv z vyhledávky tvoří řetězec *ne-* v současném jazyce součást kořene, např. *nenávisť*.

4. Předložková valence afirmativních a negovaných forem

Vztahu afirmativních a negovaných forem z hlediska jejich valence zatím nebyla věnována dostatečná pozornost; např. práce pojednávající o valenci českých adjektiv (např. Prouzová 1983; Kopřivová 2006; Panevová 2006; Skwarska 2018) a substantiv (např. Panevová 2002; Čermáková 2009; Kolářová et al. 2020) se o problematice valence negovaných forem nezmiňují. Vlivu negativních prefixů na argumentovou strukturu slovních základů ve španělštině a okrajově také v angličtině se věnuje např. Curiel (2015, s. 1357–1358); konstatuje, že negativní prefixy zpravidla argumentovou strukturu slovních základů neovlivňují (např. *That's not / (un-)clear to me*), nicméně existují případy, kdy slovo s negativní předponou získá nový význam a argumentová struktura slova s tímto novým významem se od původního slova liší, srov. španělská slovesa *aparecer* 'objevit se' (*někde*) a *desaparecer* 'zmizet' (*někde*, ale i *odkud*). Nezmiňuje však případy, kdy negativní předpona význam slova nemění, pouze neguje, a přesto má dané slovo odlišnou valenci, jako je tomu např. u dvojice anglických adjektiv *dependent on* vs. *independent of*, případně anglických substantiv *dependence on* vs. *independence from / of*.

V této studii zkoumáme valenci negovaných (nikoli negativní předponou změněných) významů českých adjektiv a substantiv, tedy takových N-forem, u kterých by bylo možné uvažovat o zachycení ve slovníku v rámci jednoho hesla spolu s příslušnou A-formou (např. *(ne)závislost na dodávkách plynu z Ruska*). Zaměřujeme se na předložkové vyjádření jejich aktantů, zejména Patientu, např. *nezodpovědnost za své jednání*.PAT, případně Adresátu, např. *nezodpovědnost ke svému dítěti*.ADDR (ke způsobu získání jazykového materiálu viz odd. 3). Zároveň u adjektiv nezohledňujeme, zda jsou odvozená, např. *(ne)závislý na*, nebo

neodvozená, např. *(ne)jistý v*, u substantiv se věnujeme zvláště deverbativním substantivům (odd. 4.1) a zvláště deadjektivním substantivům, která zkoumáme společně s jejich základovými adjektivy (odd. 4.2).

4.1. Deverbativní substantiva

Jak již zaznělo výše (odd. 2; Dvořák 2016a; Karlík 2019), u kmenových derivátů se předpokládá paradigmatické tvoření negovaných forem. Je však třeba upřesnit, že negaci systematicky umožňují pouze kmenové deriváty označující událost (např. *nebalení dárků se ukázalo jako špatný nápad, nevyznamenání bratrů Mašínů*). V těchto případech si negované formy kromě jiných verbálních morfosyntaktických vlastností, např. spojitelnosti s reflexivem *se/si* (*nezajímání se o něco, neuvědomění si něčeho*), zachovávají i stejnou valenci jako afirmativní formy, viz např. genitivní vyjádření Adresátu a předložkové vyjádření Patientu v (10) nebo genitivní vyjádření Patientu a instrumentálové vyjádření Aktora v (11); k morfosyntaktickým vlastnostem kmenových derivátů a k dalším možnostem morfemického vyjádření jejich valenčních doplňků viz např. Kolářová et al. (2020). K negaci však nedochází u lexikalizovaných významů kmenových derivátů, označujících např. substanci (např. *uniforma zdobená *nevyznamenáními*) nebo množství (tj. u kvantitativních substantiv, např. *poloprázdné *nebalení léků*). U kmenových derivátů označujících abstraktní výsledek děje je situace složitější; některé negaci spíše neumožňují (např. **nevyznamenání bratrům Mašínům, *necítění pro estetiku, národní *neuvědomění*), jiné ano (např. *nepochopení pro tyto otázky*), přičemž do značné míry záleží na jazykové kreativě mluvčích, srov. (12). V některých případech dochází naopak k lexikalizaci negovaných forem, např. *mnohá nedorozumění s lidmi*.

- (10) **nevyzvání** uchazečů.ADDR k doplnění.PAT podkladů sloužících k prokázání kvalifikace
- (11) dvě události související s kontroverzí okolo údajně záměrného **nevyznamenání** oběti.PAT holocaustu Jiřího Bradyho prezidentem.ACT Zemanem
- (12) Řekněme, že projevuje určité **nenadšení** z některé mé činnosti.PAT.

Negované formy kořenových derivátů, které se vyskytly v našem korpusovém vzorku ((d) v odd. 3.2), se zpravidla mohou vyskytnout se stejnou valencí jako jejich afirmativní formy, např. *(ne)zájem o něco, (ne)souhlas s čím, (ne)důvěra v něco, (ne)úspěch v něčem*, v některých případech však s odlišným významem, srov. *shoda s čím* vs. *neshody s kým*. Ve srovnání s pokrytím N-forem u kmenových derivátů jsou ovšem kořenové deriváty umožňující negaci vzácné; například z počtu 89 lemmat kořenových derivátů obsažených ve slovníku NomVallex I. (Kolářová et al. 2020) umožňuje negaci ani ne desetina substantiv, konkrétně

(*ne*)zájem, (*ne*)dohoda, (*ne*)komunikace, a dále výrazně méně doložené (*ne*)oblíba, (*ne*)respekt, (*ne*)radost a (*ne*)lítost, jejichž valenci je vzhledem k jejich menší frekvenci opět třeba ověřit v korpusu, viz (13) a (14).

- (13) Výzkumy CERGE však na druhou stranu ukazují extrémní **neoblíbu** českých žáků.ACT v učení.PAT se matematice.
- (14) Nejvíc mi vadí ten **nerespekt** k naší profesi.PAT.

4.2. Adjektiva a deadjektivní substantiva

Z dvojic adjektiv a deadjektivních substantiv s předložkou získaných na základě vyhledávek uvedených v odd. 3 jsme k další analýze vybrali ty, u nichž daná předložka může být součástí takové předložkové skupiny, která představuje valenční doplnění daného adjektiva nebo substantiva, tj. např. ze vzorku (c) v odd. 3.2 byla mezi jinými vybrána dvojice *nespokojenost s (čím)*, nikoli *nezaměstnanost z (čeho)*. U vybraných adjektiv a od nich odvozených substantiv jsme pak v korpusu SYNv8 vyhledali frekvence jejich A-forem a N-forem následovaných určitou předložkou, přičemž oproti vyhledávkám popsaným v odd. 3 jsme se již u předložek, které se pojí s různými pády (např. *na+Ak* vs. *na+Lok*), zaměřili jen na požadovanou předložkovou skupinu⁹. Vyhledané frekvence shrnujeme v tabulce 1, kde kromě absolutních frekvencí uvádíme také poměr počtu N-forem ku počtu A-forem (pro lepší přehlednost násobený stem). Rozdíly v poměru počtu N-forem a A-forem jsou určitým vodítkem při srovnání jejich předložkové valence: je-li užití N-formy s danou předložkou běžné a hojně doložené (např. *nepřipravený na*, *nezavislý na*, *nepřátelský k*, *nezpůsobilý k*), pohybuje se poměr počtu jejich výskytů ku počtu výskytů A-formy v rozmezí 0,015–0,35 (v tabulce 1,5–35). Oproti tomu extrémní hodnoty poměru stejně jako nízké absolutní frekvence vždy vybízejí k dalšímu prozkoumání; doklady s poměrem počtu N-formy ku A-formě menším než 0,01 (v tabulce poměr 1) nebo s absolutní frekvencí nižší než 100 je třeba ověřit v korpusu (např. *nevděčný za*, *nezodpovědný za*, *nezvědavost na*; odd. 4.2.1), naopak poměr kolem 1 (v tabulce 100) nebo dokonce

⁹ Např. u adjektiva *nezvyklý* vyhledáváme doklady s předložkou *na* následovanou substantivem v akuzativu (při použití dotazu [lemma="nezvyklý"] [lemma="na"] [!(tag="[Z|R|V|J].*")]{0,2} [tag="N...4.*"] je jedním z dokladů např. *člověk nezvyklý na alkohol*.PAT), nikoli však s předložkou *na* následovanou substantivem v lokálu, vyjadřujícím místní určení, např. *jev nezvyklý na londýnských ulicích*.LOC. U hojně doložených dvojic adjektiva nebo substantiva s předložkou ovšem neprovádíme manuální kontrolu všech nalezených dokladů, zanedbáváme tedy případy, které neodpovídají intenci našeho dotazu, např. *na poloostrově je poměrně teplo*, *nezvyklé na tuto roční dobu*.REG. Doklady s absolutní frekvencí nižší než 100 však zkontrolovány byly, aby byly identifikovány takové dvojice adjektiva nebo substantiva s předložkou, které ve skutečnosti nejsou doklady na očekávanou valenci (např. mezi doklady dvojice *věrný s* není ani jeden doklad na valenci adjektiva *věrný*).

vyšší naznačuje odlišnosti ve valenci (např. *nevěrný s*, *nejistota z*; odd. 4.2.2). Vždy je však třeba přihlížet k individuálním vlastnostem jednotlivých adjektiv nebo substantiv; např. adjektivum (*ne*)*spokojený* a od něj odvozené substantivum (*ne*)*spokojenost* se v afirmativní i negované formě zcela běžně vyskytuje s Patientem vyjádřeným předložkovou skupinou s+Ins, adjektivum rozvíte tímto doplněním však preferuje A-formu, zatímco substantivum preferuje N-formu (viz frekvence v tabulce 1).

Adjektiva				Substantiva			
lemma + předložka	počet dokladů (absolutní frekvence)			lemma + předložka	počet dokladů (absolutní frekvence)		
	A-forma	N-forma	poměr N : A (x 100)		A-forma	N-forma	poměr N : A (x 100)
informo- vaný o+6	929	20	2,2	informo- vanost o+6	3 496	131	3,7
jistý z	244	78	32	jistota z	606	1 269	209,4
náročný na+4	19 206	2 444	12,7	náročnost na+4	1 962	321	16,4
ochotný k	2 752	60	2,2	ochota k	4 482	1 048	23,4
přátelský k	2009	275	13,7	přátelství k	589	588	99,8
příprave- ný na+4	19 386	330	1,7	příprave- nost na+4	2 219	217	9,8
spokoje- ný s	81 348	6 206	7,6	spokoje- nost s	12 314	15 786	128,2
srovnatel- ný s	46 114	2 192	4,8	srovnatel- nost s	102	8	7,8
trpělivý s	40	7	17,5	trpělivost s	4 132	67	1,6
vděčný za+4	10 365	7	0,07	vděčnost za+4	1 210	7	0,6
věrný s	79	516	653,2	nevěra s	---	898	---
závislý na+6	77 814	10 051	12,9	závislost na+6	80 877	6 755	8,4
zkušený s	120	11	9,2	zkušenost s	122 412	390	0,3
zodpo- vědný za+4	33 398	16	0,05	zodpo- vědnost za+4	19 714	21	0,1

Adjektiva				Substantiva			
lemma + předložka	počet dokladů (absolutní frekvence)			lemma + předložka	počet dokladů (absolutní frekvence)		
	A-forma	N-forma	poměr N : A (x 100)		A-forma	N-forma	poměr N : A (x 100)
způsobilý k	2 682	919	34,3	způsobilo st k	5 022	184	3,7
zvědavý na+4	7 788	0	0	zvědavost na+4	289	1	0,3
zvyklý na+4	25 197	177	0,7	zvyklost na+4	76	4	5,3

Tabulka 1. Srovnání počtu výskytů afirmativních a negovaných forem následovaných předložkou v SYNv8

V souvislosti s frekvencí námi zkoumaných A-forem a N-forem adjektiv a deadjektivních substantiv následovaných předložkou lze vysledovat určité tendence v uplatnění jejich předložkové valence:

- (i) Předložková valence A-formy a N-formy daného adjektiva nebo substantiva je přesvědčivě stejná, což se projevuje také v jejich vysokých absolutních frekvencích a v poměru počtu N-formy ku počtu A-formy v rozmezí 0,015–0,35 (v tabulce 1,5–35), např. *(ne)závislý na něčem*, *(ne)závislost na něčem*.
- (ii) Předložková valence A-formy a N-formy daného adjektiva nebo substantiva je sice stejná, nízký poměr počtu N-formy ku počtu A-formy však naznačuje, že se v případě N-formy jedná o formu mluvčími výrazně méně preferovanou, až okazionalní, např. *nevděčný za něco*, *nezvědavost na něco* (oddíl 4.2.1).
- (iii) Vzácně se vyskytují případy negovaných adjektiv nebo deadjektivních substantiv, jejichž valence se od valence jejich afirmativních forem alespoň částečně liší. V našem vzorku se jedná o adjektiva *(ne)věrný a (ne)jistý* (odd. 4.2.2).
- (iv) Okrajové jsou také případy, kdy je sice předložková valence stejná jak u A-formy, tak u N-formy určitého substantiva, valence základového adjektiva je však odlišná, srov. např. valenci s bezpředložkovým dativem u adjektiva *(ne)sympatický (komu)* a předložkovou valenci substantiva *(ne)sympatie (k někomu)*.
- (v) V případě, že je A-forma s předložkou vysoce frekventovaná, zatímco N-forma je s toutéž předložkou doložená jen vzácně, může se v případě A-formy jednat o součást sekundárních předložek nebo jiných ustálených spojení (např. *v souvislosti s*, *ve spojitosti s*, *v návaznosti na*, *v součinnosti s*).

4.2.1. Méně doložené případy předložkové valence u negovaných adjektiv a deadjektivních substantiv

U řady negovaných forem adjektiv nebo deadjektivních substantiv je možnost užití stejné předložkové valence jako u afirmativní formy nejasná a je třeba ji ověřit v korpusových datech. Přijatelnost takových konstrukcí záleží na jazykovém povědomí jednotlivých mluvčích, podle naší intuice kolísá od konstrukcí přijatelných až po případy okazionální, např. níže doklady *nenutný* (16) a *nezvědavost* (27).

V příkladech (15)–(21) uvádíme korpusové doklady ověřovaných předložkových valencí u vybraných N-forem adjektiv, konkrétně *neinformovaný o*, *nenutný k*, *netrpělivý s*, *nevděčný za*, *nezkušený s*, *nezodpovědný za* a *nezvyklý na*.

- (15) **Neinformování o** současných podmínkách na trhu práce jsou totiž nejen vycházející školáci.
- (16) Provedení důkazu výsledkem navrhovaných bývalých přítelkyň obžalovaného ... soud zamítl jako **nenutné k** objasnění věci.
- (17) Byl už skutečně **netrpělivý s** jeho leností a pasivitou?
- (18) Největší zlom přišel po roce 2010, kdy se část střední třídy, očividně **nevděčná za** stoupající ekonomický blahobyt, aktivizovala a začala otevřeně kritizovat korupci.
- (19) Osobám absolutně **nezkušeným s** vyplňováním žádostí o podporu se může zdát celý proces náročný.
- (20) Jako by mládí činilo člověka **nezodpovědným za** jeho jednání a morálně jej očišťovalo.
- (21) Člověku **nezvyklému na** alkohol by takové množství způsobilo těžkou otravu.

V příkladech (22)–(28) dokládáme ověřované předložkové valence vybraných negovaných forem deadjektivních substantiv, konkrétně *nesrovnatelnost s*, *netrpělivost s*, *nevděčnost za*, *nezkušenost s*, *nezodpovědnost za*, *nezvědavost na* a *nezvyklost na*, přičemž k substantivu *nezvyklost* (28) uvádíme i málo frekventovanou afirmativní formu se stejnou valencí, tj. *zvyklost na* v (29).

- (22) To, co Estonci chápou jako nutné kroky k „estonizaci Estonska“, Moskva velmi bolestně pociťuje jako protiruské akce, ba jako **nevděčnost za** hospodářský rozvoj, do něhož se tolik investovalo.
- (23) je si vědom i své absolutní **nesrovnatelnosti se** zakladatelem státu
- (24) jiní dávají najevo svou **netrpělivost s** délkou oprav v Zenklově ulici
- (25) mnoha lidem vadila i jeho **nezkušenost s** globálními problémy
- (26) dávají tím však také najevo svoji **nezodpovědnost za** sebe samé, své rodiny a obce

- (27) České buranství ve smyslu vulgarity, šovinismu a celkové omezenosti a **nevědavosti na svět**, to jsou věci, které špatně snáším.
- (28) v podřepu jsem lákal tu kočku, chtěla, abych ji pohladil, ale opuštěnost a **nezvyklost na** lidskou vůni ji vždycky odstrelila
- (29) medvěd na Vsetínsku, který kvůli své **zvyklosti na** lidi nepřírozně obtěžoval obyvatelstvo a vybíjel jim ohrady

4.2.2. Rozdíly ve valenci N-forem a A-forem adjektiv a deadjektivních substantiv

V našem vzorku negovaných forem adjektiv a deadjektivních substantiv jsme zaznamenali pouze dva případy, kdy se valence negované a afirmativní formy alespoň částečně liší. Jedná se o adjektiva (*ne*)*věrný* a (*ne*)*jistý*.

Adjektivum (*ne*)*věrný* i od něj odvozené deadjektivum (*ne*)*věrnost* má valenci s Patientem vyjádřeným bezpředložkovým dativem, užívanou obecně pro vyjádření zachování nebo porušení závazku vůči určitým zásadám, srov. (30), nejčastěji však pro vyjádření zachování nebo porušení věrnosti v partnerském vztahu, viz (31)–(32). V tomto běžnějším případě má však adjektivum *nevěrný* širší valenční potenciál než adjektivum *věrný*; zatímco valence adjektiva *věrný* je dostatečně naplněna Patientem, adjektivum *nevěrný* vyžaduje valenci s dalším aktantem, totiž s Adresátem, důležitým pro vyjádření třetího účastníka dané situace, tj. s kým k porušení věrnosti došlo (33). Zcela ojedinělé užití adjektiva *věrný* s Adresátem v (34) je nejen příznakové, ale je zřejmým prostředkem jazykové ironie. Substantivum (*ne*)*věrnost* se však s Adresátem vyjádřeným předložkovou skupinou *s+7* nevyskytuje a místo něj je v těchto situacích užíváno substantivum *nevěra*, viz (35), které si zachovává i dativní valenci, viz (36).

- (30) jejich.ACT **nevěrnost** předvolebním programům.PAT
- (31) Většina mužů je monogamních, mnozí jsou **nevěrní** svým partnerkám.PAT
- (32) Můj rabín říká, že **nevěrnost** muži.PAT je strašný hřích.
- (33) Celá situace je zajímavá zápletkou: jeho žena je **nevěrná** svému milenci.PAT se svým vlastním manželem.ADDR.
- (34) Pro přítele – Drahý, nemáš důvod na mě žárlit. Celý pobyt jsem Ti.PAT **věrná s** Honzou.ADDR, Jirkou.ADDR, Petrem.ADDR, Tomášem.ADDR...
- (35) Vydrželi spolu patnáct let, než jejich manželství rozbily jeho.ACT **nevěry s** jinými kráskami.ADDR.
- (36) zprávy o jeho.ACT **nevěrách** manželce.PAT Victorii

Jiná situace nastává u adjektiva (*ne*)*jistý*. Toto adjektivum má valenci s Patientem vyjádřeným různými morfematickými formami, např. bezpředložkovým

instrumentálem v (37) a (38) nebo vedlejší větou v (39)¹⁰. Adjektivum *nejistý* se však na rozdíl od adjektiva *jistý* vyskytuje také s valenčním doplněním vyjádřeným předložkovou skupinou *z+Gen*, viz (40); v těchto případech není zřejmé, zda se jedná o další aktant, konkrétně Původ, rozvíjející stejný význam adjektiva *nejistý*, nebo zda adjektivum *nejistý* získává nový sémantický příznak *znejistělý*, který by měl být ve slovníku zachycen jako zvláštní lexikální jednotka. Pohled na počty dokladů odvozeného substantiva (*ne*)*jistota* v tabulce 1 ukazuje, že doplnění *z+Gen* je sice výrazně běžnější u N-formy, viz (41), vyskytuje se však i u substantiva v A-formě, viz (42), aniž by byl zřejmý významový rozdíl oproti substantivu (*ne*)*jistota* rozvítenému Patientem v bezpředložkovém genitivu v (43) a (44).

- (37) může si být Alžběta **jistá** respektem.PAT a obdivem.PAT svých poddaných
- (38) Na místě je i poradna pro houbaře **nejisté** si svým úlovkem.PAT.
- (39) začal být lehce **nejistý**, zda něco nezanedbal.PAT při výchově potomstva
- (40) Spotřebitel se cítí velice **nejistí z** dalšího vývoje.
- (41) Nejhorší je moje **nejistota z** budoucnosti.
- (42) **Jistota z** vítězství pronikla do všech obydlí. (= *jistota vítězství?*)
- (43) Ukazuje se, že naše.ACT **jistota** blahobytu.PAT a bezpečí.PAT může být falešná.
- (44) je metaforou lidské existence v její.ACT **nejistotě** hledání.PAT smyslu bytí

5. Diskuse

V této práci jsme se zaměřili na adjektiva a abstraktní substantiva, která tvoří negované formy a mají stejný (pouze negovaný) význam jako jejich afirmativní formy. Na základě našeho jazykového materiálu (odd. 3) můžeme konstatovat, že pokud negované formy adjektiv nebo substantiv existují, mají v naprosté většině případů stejnou předložkovou valenci jako jejich afirmativní formy (odd. 4). Předložková valence je většinou stejná jak u adjektiva, tak u odvozeného substantiva, např.

¹⁰ Rozvití adjektiva (*ne*)*jistý* vedlejší větou uvozenou spojkami *zda/jestli* a *že* má určitá omezení. U adjektiva *nejistý* převažují vedlejší věty uvozené spojkami *zda/jestli*, viz (39), nad větami uvozenými spojkou *že*, srov. zcela ojedinělý korpusový doklad *Odběratelé si jsou nejistí, že zakázky stihneme dotáhnout do konce března*. U adjektiva *jistý* je tomu naopak, tj. převažují doklady s vedlejší větou uvozenou spojkou *že*, např. *je si jistý, že bude moc přijít*, nad větami uvozenými spojkami *zda/jestli*; ty se běžně vyskytují v negovaných konstrukcích typu *není si jistý, zda bude moc přijít*, ale v kladných konstrukcích je jejich výskyt omezený, srov. *je si jistý, *zda bude moc přijít* vs. *aby si byl jistý, zda bude moc přijít* (srov. korpusový doklad *abychom si byli jisti, zda je možné zvýšit poplatky za služby*). Podobné problematice, tj. souvislosti větné negace a souvškytu adjektiv s vedlejšími větami podmětnými uvozenými určitými spojkami (např. *je jisté, že/*zda se to stane* vs. *není jisté, že/zda se to stane*), se na příkladu norských adjektiv *kjent* 'známý', *klar* 'jasný' a *sikker* 'jistý' věnuje Haugen (2013, s. 45–47).

(*ne*)spokojený s čím / (*ne*)spokojenost s čím, okrajově se valence adjektiva a od něj odvozeného substantiva liší, srov. (*ne*)sympatický komu vs. (*ne*)sympatie ke komu. Případy odlišné předložkové valence afirmativních a negovaných forem českých adjektiv nebo deadjektivních substantiv jsou zcela ojedinělé (např. *nevěrný s kým, nejistý z čeho*; odd. 4.2.2), rozdíly je však možné sledovat ve frekvenci afirmativních nebo negovaných forem se stejnou valencí (např. vysoce frekventované *zodpovědný za něco*, ale zcela okrajové *nezodpovědný za něco*; tabulka 1 a odd. 4.2.1).

Otázka zachycení afirmativních a negovaných forem adjektiv a substantiv v rámci jednoho hesla ve valenčním slovníku však nadále zůstává otevřená. Vedle předložkové valence by bylo třeba ověřit, zda negované a afirmativní formy mají stejnou valenci, i pokud jde o jiná morfemická vyjádření (ani zde však neočekáváme výrazné rozdíly, viz např. doklady adjektiv se stejnou bezpředložkovou valencí jak u A-formy, tak u N-formy v odd. 4.2.2, konkrétně (*ne*)věrný komu a (*ne*)jistý čím, dále např. (*ne*)znanost čeho nebo (*ne*)schopnost udělat). Ukazuje se, že spíše než rozdíly ve valenci vyvolává otázky zachycení méně doložených případů negovaných forem a jejich valence. U vysoce frekventovaných adjektiv nebo substantiv s hojně doloženými valenčními doplněními by zachycování A-forem a N-forem v oddělených heslech vedlo ke zbytečné redundanci ve slovníku; u nich by tedy bylo možné uvažovat o zachycení obou forem (A-formy i N-formy) v rámci jednoho hesla. U méně frekventovaných adjektiv a substantiv by však bylo třeba posoudit každý jednotlivý případ zvlášť. Řešením by mohlo být primárně zachytit ve slovníku afirmativní formy adjektiv a substantiv, spolu s jejich valencí, a v případě, že jejich N-forma existuje a její valence se přesvědčivě od A-formy neliší, poznamenat tuto skutečnost do zvláštního atributu (např. N-forma: ano / ne, frekvence: vysoká / průměrná / nízká) a příslušné doklady uvést v příkladové části hesla. Negované formy s odlišným významem nebo s odlišnou valencí by měly být zachyceny ve zvláštním hesle (jak jsme však viděli např. u adjektiva *nevěrný* v odd. 4.2.2, význam adjektiva zůstává stejný, jen se mění počet účastníků situace, které jeho valenční struktura zachycuje).

Další otázkou je, zda v případě zachycení v rámci jednoho hesla zohledňovat, zda dané adjektivum nebo substantivum preferuje afirmativní, nebo negovanou formu. Z našeho vzorku je zřejmé, že případy adjektiv a substantiv preferujících afirmativní formu výrazně převažují, existují ale i případy opačné, kdy je preferovaným tvarem N-forma (např. *nepostradatelný, nezbytný, nezaměstnanost*), přestože k němu afirmativní forma existuje. Je tedy otázka, zda by mělo být zvoleno jednotné řešení, např. v hesláři vždy uvádět afirmativní formu (jako je tomu např. v PDT-Vallexu, přičemž výsledkem takto důsledného řešení je pak např. heslo *zbytný*), nebo zda u každého adjektiva a substantiva rozhodnout o jejich formě v hesláři individuálně, na základě frekvence jejich A-forem, resp. N-forem.

U deverbativních substantiv by bylo možné uvažovat o plošném zpracování v rámci jednoho hesla pouze v případě A-forem a N-forem kmenových derivátů označujících událost (např. *(ne)odpovězení na něco*, *(ne)zajímání se o něco*). U dalších abstraktních významů kmenových derivátů (např. *(ne)nadšení z čeho*) a u kořenových derivátů (např. *(ne)obliba v čem*) by však bylo opět třeba navrhnout takové slovníkové zpracování, které bude schopné co nejjednodušším způsobem postihnout jejich individuální vlastnosti.

6. Závěr

Naše analýza valenčního chování afirmativních a negovaných forem českých adjektiv a deverbativních a deadjektivních substantiv ukázala, že jejich předložková valence se až na výjimky shoduje. Otázku, zda je tedy možné jejich valenci ve valenčním slovníku zachytit v rámci jednoho hesla, však necháváme zatím otevřenou. Kromě prozkoumání dalších morfematických vyjádření valenčních doplnění negovaných forem zbývá navrhnout takové slovníkové zpracování, které by bylo schopné jednotným způsobem zachytit individuální vlastnosti jednotlivých adjektiv a substantiv, tedy např. rozdíly v preferenci afirmativní nebo negované formy a také rozdíly v potencialitě vyjádření valenčních doplnění negovaných forem, zohledňující nejen vysoce frekventované, ale i méně doložené případy.

Bibliografie

- Caha, P. (2016). Pasivní participium. In: P. Karlík et al. (eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny* (1299–1302). Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Curiel, M.M. (2015). Negation. In: P.O. Müller et al., *Word-Formation. An International Handbook of the Languages of Europe. Volume 2* (1351–1359). Berlin–Boston: De Gruyter Mouton.
- Čermáková, A. (2009). *Valence českých substantiv*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Dvořák, V. (2016a). Dějové substantivum. In: P. Karlík et al. (eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny* (309–315). Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Dvořák, V. (2016b). Verbální substantivum. In: P. Karlík et al. (eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny* (1948–1953). Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Hajič, J. et al. (2003). PDT-VALLEX: Creating a Largecoverage Valency Lexicon for Treebank Annotation. In: *Proceedings of The Second Workshop on Treebanks and Linguistic Theories* (57–68). Vaxjo University Press.
- Haugen, T.A. (2013). Adjectival valency as valency constructions. Evidence from Norwegian, *Constructions and Frames*, 5, 1, 35–68.

- Jimenez-Zafra, S.M. et al. (2020). Corpora Annotated with Negation: An Overview, *Computational Linguistics*, 46, 1, 189–244.
- Karlík, P. (2019). Škála nominalizací. In: P. Malčík, P. Karlík (eds.), *Svět podle Grepla* (91–110). Brno: Host.
- Karlík, P., Ziková, M. (2016). -teln-adjektivum. In: P. Karlík et al., *Nový encyklopedický slovník češtiny* (1826–1829). Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Kolářová, V. et al. (2020). *NomVallex I. Valenční slovník substantiv*. Praha: Ústav formální a aplikované lingvistiky.
- Kopřivová, M. (2006). *Valence českých adjektiv*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Kováříková, D. (2011). Gramatická kategorie negace. In: F. Čermák (ed.), *Korpusová lingvistika Praha 2011. 2: Výzkum a výstavba korpusů* (273–280). Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Kováříková, D. et al. (2012). What Belongs in a Dictionary? The Example of Negation in Czech. In: R.V. Fjeld, J.M. Torjusen (eds.), *Proceedings of the 15th EURALEX International Congress* (822–827). Oslo: Department of Linguistics and Scandinavian Studies, University of Oslo.
- Křen, M. et al. (2019). *Korpus SYN, verze 8 z 12.12.2019*. Ústav Českého národního korpusu FF UK. <http://www.korpus.cz/>.
- Mikulová, M. et al. (2005). *Anotace na tektogramatické rovině Pražského závislostního korpusu. Anotátorská příručka*. Praha: ÚFAL MFF UK.
- Osolobě, K. (2014). *Česká morfologie a korpusy*. Praha: Karolinum.
- Panevová, J. (1980). *Formy a funkce ve stavbě české věty*. Praha: Academia.
- Panevová, J. (1998). Ještě k teorii valence, *Slovo a slovesnost*, 59, 1–14.
- Panevová, J. (2002). K valenci substantiv (s ohledem na jejich derivaci), *Zborník Matice srpske za slavistiku*, 29–36.
- Panevová, J. (2006). Na co jsme pyšní a čemu zůstaneme věrní (poznámky k valenci několika českých adjektiv). In: F. Štícha (ed.), *Možnosti a meze české gramatiky* (153–166). Praha: Academia.
- Pavlovič, J. (2015). Negation in the Slavic and Germanic languages. In: P.O. Müller et al., *Word-Formation. An International Handbook of the Languages of Europe. Volume 2* (1360–1373). Berlin–Boston: De Gruyter Mouton.
- Prouzová, H. (1983). K valenčním vlastnostem primárních adjektiv v češtině, *Slovo a slovesnost*, 44, 265–274.
- Rechzieglová, A. (1995). *On Negation in Czech*. Praha: Euroslavica.
- Richterová, O. (2017). *Od slovesa ke jménu a předložkám. Participiální formy v češtině: forma, funkce, konkurence*. Disertační práce. Praha: Univerzita Karlova.
- Rusínová, Z. (2016). Modifikace. In: P. Karlík et al. (eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny* (1064). Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

- Rusínová, Z., Osolsobě, K. (2016). Prefixace. In: P. Karlík et al. (eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny (1394–1395)*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Skwarska, K. (2018). Valence adjektiv v komparativním pohledu (na materiálu češtiny, ruštiny a polštiny), *Slavia*, 87, 1–3, 302–315.
- Sokolová, M. et al. (1999). *Morfematický slovník slovenčiny*. Prešov: Náuka.
- Svozilová, N. et al. (2005). *Slovník slovesných, substantivních a adjektivních vazeb a spojení*. Praha: Academia.
- Ševčíková, M. et al. (2016). Lexikální síť DeriNet: elektronický zdroj pro výzkum derivace v češtině, *Časopis pro moderní filologii*, 98, 1, 62–76.
- Šimandl, J. et al. (2016). *Slovník afixů užívaných v češtině*. Praha: Karolinum.
- Štícha, F. et al. (2013). *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Praha: Academia.
- Veselá, K. (2004). *Negace u adjektiv, substantiv a adverbii*. Nepublikovaný interní materiál ÚFAL MFF UK.

ABSTRAKT: Při zpracování valence adjektiv a substantiv ve valenčním slovníku je třeba rozhodnout, zda je možné jejich afirmativní a negované formy zpracovat v jednom hesle, např. *(ne)závislý*, *(ne)závislost*. Kromě rozdílů ve významu afirmativní a negované formy, např. *volnost* (svoboda) vs. *nevolnost* (nepříjemný tělesný stav), by k vydělení zvláštního hesla vedla také jejich odlišná valence (srov. anglické *dependent on* vs. *independent of*). Naše korpusová analýza ukazuje, že negované formy českých adjektiv a substantiv mají až na výjimky stejnou předložkovou valenci jako jejich afirmativní formy (např. *(ne)spokojený s čím*, *(ne)spokojenost s čím*), liší se však jejich frekvence. Při zpracování afirmativních a negovaných forem v jednom hesle je vedle běžných případů třeba jednotným způsobem ošetřit jak méně doložené negované formy a jejich valenci (např. *nevděčný za něco*), tak případy, kdy frekvence negované formy a její valence naopak převažuje nad afirmativní formou (*nepostradatelný pro někoho*).

RELACJA AFIRMATYWNYCH I NEGATYWNYCH FORM PRZYMIOTNIKÓW I RZECZOWNIKÓW Z PUNKTU WIDZENIA ICH WALENCJI

ABSTRAKT: Przy opracowaniu walencji przymiotników i rzeczowników w słowniku walencyjnym należy zdecydować, czy możliwe jest opracowanie w jednym haśle ich form twierdzących i zanegowanych, np. *(ne)závislý*, *(ne)závislost*. Oprócz różnic w znaczeniu form twierdzących i zanegowanych, takich jak *volnost* ('wolność') vs. *nevolnost* ('nudności'), ich różna walencja prowadziłyby również do opracowania specjalnego hasła (por. ang. *dependent on* x *independent of*). Nasza analiza korpusowa pokazuje, że zanegowane formy czeskich przymiotników i rzeczowników mają, z pewnymi wyjątkami,

identyczną walencję przyimkową, jak ich formy twierdzące (np. *(ne)spokojený s čím*, *(ne)spokojenost s čím*), ale ich częstotliwość jest różna. Przy przetwarzaniu form twierdzących i zanegowanych w jednym haśle, oprócz zwykłych przypadków, należy traktować w jednolity sposób zarówno mniej udokumentowane formy zanegowane i ich walencję (np. *nevěčný za něco*), jak i przypadki, w których frekwencja i walencja formy zanegowanej przeważa nad formą afirmatywną (*nepostradatelný pro někoho*).